

EEN APARTE CANON VOOR JEUGDLITERATUUR?

Over de kracht van jeugdliteratuur, het belang van spiegels & vensters en de rol van de leraar

In 2015 verscheen hij voor het eerst in Vlaanderen: de literaire canon, of voluit de Canon van de Nederlandse literatuur, een initiatief van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letteren (KANTL), met de steun van Literatuur Vlaanderen. Die bevat 50 (+1) boeken die in Vlaanderen als essentiële werken uit de Nederlandstalige literatuur worden beschouwd. Zoals dat bij dergelijke lijstjes gaat, was er van bij de start meteen veel om te doen: van te weinig vrouwen tot het complete gebrek aan kinder- en jeugdboeken. Jeugdliteratuur heeft immers geen plaats in de canon, zo staat in de criteria waaraan werken moeten voldoen om in de lijst te kunnen worden opgenomen: het moet gaan om boeken die voor een volwassen lezerspubliek zijn geschreven. Is dat terecht? En moet er dan een aparte canon komen voor Nederlandstalige kinder- en jeugdboeken, of voorzien we er beter plaats voor in de canon zelf?

Steven Delarue

Over de auteur

STEVEN DELARUE

is hoofdredacteur van Fons.

Om op die vragen een antwoord te krijgen, gingen we in gesprek met drie experts ter zake: Vanessa Joosen (hoofddocent Engelse literatuur en jeugdliteratuur aan de Universiteit Antwerpen), Dirk Terryn (coördinator van CANON Cultuurcel en oprichter van Het Lezerscollectief, dat Samen Lezen introduceerde in Vlaanderen) en Erik Vlaminck (roman- en theaterauteur en voorzitter van de canoncommissie vanuit de KANTL). Het werd een boeiend gesprek over de leraar als leesrolmodel, over het belang van representatie en diversiteit in literatuur, over wat een leraar nu kan doen in de klas om aan leesbevordering te doen – en ook over de zin en de onzin van die strikte scheiding tussen jeugd- en volwassenenliteratuur.

DE EIGENHEID VAN JEUGDLITERATUUR

Joosen: “Jeugdliteratuur maakt al drie eeuwen lang interessante evoluties mee, en sinds de jaren 1970 heeft de jeugdliteratuur zich echt weten te emanciperen. Jeugdboeken werden meer en meer een onderzoeksobject, uitgeverijen begonnen zich meer te bekommeren om de literaire kwaliteit van jeugdboeken en in het hoger onderwijs kwamen er aparte vakken over jeugdliteratuur. Die nieuwe dynamiek is zeer belangrijk geweest. Tegelijk is jeugdliteratuur ook een zeer internationaal veld, waarin vertalingen een sterk aandeel hebben. Een nadeel van de huidige massaproductie is dat goede jeugdboeken – ook boeken die veel erkenning en bekroningen hebben gekregen – al snel niet meer verkrijgbaar zijn. Een canon kan daarin een verschil maken, zeker als er voldoende ruimte is voor literatuur van na 1970.”

Vlaminck: “Wat mij soms wat ergert, is dat kinder- en jeugdliteratuur vaak op één hoop gegooid worden, terwijl dat twee verschillende dingen zijn. Ook historisch trouwens: kinderliteratuur bestaat al heel lang, terwijl jeugdliteratuur – van 12 tot 18, zeg maar – een veel recenter fenomeen is. Vroeger gaf men jongeren gewoon volwassenenboeken, die men voor dat doelpubliek ook geschikt achtte. Pas in de jaren 1970 werd dat anders, door boeken als *Koning van Katoren* van Jan Terlouw, of *Kruistocht in spijkerbroek* van Thea Beckman. Dat veel jeugdliteratuur erg recent is, betekent voor mij ook dat die jeugdboeken eigenlijk niet echt in een canon thuishoren: ze zijn nog te dichtbij in de tijd, ze zijn de waan van de dag vaak nog niet ontsnapt.”

NAAR EEN APARTE JEUGDBOEKEN-CANON DAN MAAR?

Joosen: “Voor mij zijn er eigenlijk twee dingen nodig: een aparte canon voor jeugdliteratuur, maar ook een plaats voor jeugdliteratuur in de algemene canon. Die aparte canon is van belang omdat jeugdliteratuur een eigen geschiedenis en dynamiek heeft, die via een eigen canon verder uitgewerkt en uitgediept kan worden. Tegelijk is het ook van belang om jeugdliteratuur in de algemene canon mee te nemen: jeugdliteratuur kan qua literaire kwaliteit immers zeker wedijveren met boeken uit de volwassenenliteratuur, en die strikte scheiding tussen volwassenen- en jeugdliteratuur is gewoon écht niet meer van deze tijd.”

Vlaminck: “Goede jeugdboeken zijn gewoon goede boeken, punt. Je doet ze onrecht aan door ze in een aparte canon te willen stoppen. Misschien is

het daarom inderdaad wel nuttig om de criteria die er voor de huidige canon zijn eens te gaan herbekijken – dat was trouwens al langer het plan. Het probleem is vooral: er zijn zoveel goede schrijvers die vooral bekend staan als ‘jeugdboekenschrijvers’, denk maar aan Bart Moeyaert, Anne Provoost of Els Beerten. Omdat ze als schrijvers van jeugdboeken gezien worden, lezen volwassenen die auteurs amper. Een aparte canon zou dat alleen nog sterker maken: het devalueert literatuur.”

Terryn: “Willen we dat eigenlijk wel, zo’n vaststaande canon? Zeker in de derde graad secundair zien we nu de focus erg sterk liggen op volwassenenliteratuur. Tussen de tweede en de derde graad zit er een harde grens, zo lijkt het, waardoor literaire *young adult* in het vijfde en zesde jaar amper nog ruimte krijgt. Natuurlijk is het belangrijk om leerlingen ook kennis te laten maken met dat literaire erfgoed – het zou een verarming zijn als we daar geen aandacht aan zouden besteden. Maar wat behoort daar wel of niet toe? En hebben we daar wel echt een strikte lijst voor nodig? Is het niet beter om leraren zelf te laten kiezen welke boeken ze aanbieden, zodat het boeken zijn waar ze zelf een klik mee hebben en enthousiast van worden, zodat ze er gepassioneerd en creatief mee aan de slag kunnen? Anders dwing je leerkrachten te werken met boeken waar ze weinig of geen affiniteit mee hebben.”

Vlaminck: “Ik zou het wel fijn vinden als er meer suggestielijsten zouden komen voor leerkrachten. Dat geeft hun de kans om te praten en te discussiëren over boeken en wat goede boeken zijn. Tegelijk is dat dan geen ‘canon’ in de strikte zin van het woord, want er zijn geen regeltjes of criteria voor. Het is vooral een manier om het gesprek over boeken en literatuur aan te zwengelen.”

HET BELANG VAN DE LERAAR

Terryn: “Ik vraag me af of leraren op dit moment altijd wel voldoende kennis, expertise en achtergrond hebben om te vinden wat ze nodig hebben. Kennen ze het boekenaanbod voldoende? Vinden ze wat ze nodig hebben? Er bestaat veel op dat vlak, maar het raakt niet altijd tot bij de leerkrachten. We moeten ook het gesprek aangaan over wat kwaliteit is, in het bestaande aanbod aan jeugdliteratuur. Daar moet je leraren in ondersteunen en begeleiden, ook omdat het allemaal snel verandert en ze niet over alles evenveel hebben meegekregen in hun opleiding. Als je in je lerarenopleiding nooit iets hebt geleerd over *graphic novels*, mag het niet verbazen dat je er in je lessen ook niet veel mee doet. Ook poëzie is voor veel leraren moeilijk, en als het al aan bod komt in de klas, komt het vooral neer op bestuderen hoe een gedicht precies begrepen moet worden – alsof poëzie een intelligentietest is. Dan mag het niet verbazen dat veel jongeren weinig voelen voor poëzie, terwijl je gedichten wél toegankelijk kunt maken voor een grote groep kinderen en jongeren als je veel meer focust op gewoon lezen, ervaren en er het gesprek over aangaan.”

Joosen: “De focus moet inderdaad liggen op kinderen en jongeren laten *groeien* als lezer. Dat doe je als leraar door hun leeshorizon te verbreden, door te zorgen dat ze niet steeds hetzelfde aanbod krijgen en daarin te gaan variëren. Dat breder gaan lezen, dat is een belangrijk doel voor het onderwijs.”

Terryn: “Nu merk je vaak dat er sterk ingezet wordt op korte stukjes en fragmenten van boeken, maar dat is eigenlijk een gemiste kans. Zo ontzeg je jongeren de kracht van volledige verhalen. Wie *Vanden Vos Reynaerde* te stoffig vindt, leest vaak een kort

fragment om het dan daarbij te houden, maar zoek dan liever naar andere vormen om dat prachtige verhaal te ontsluiten. Speel het bijvoorbeeld na met je leerlingen, of giet het in een modern jasje. Zo beseffen je leerlingen misschien niet eens dat het ‘oud’ is. Ik ben echt voorstander van vertalingen en hertalingen, zoals in Nederland nu volop gebeurt met het werk van schrijvers als Couperus en Multatuli. Daar is veel discussie over, maar ik zie het vooral als een manier om sterke verhalen bij een nieuw publiek te krijgen.”

Vlaminck: “Ik ben zelf ook niet vies van die hertalingen. Een boek hertalen in de taal van vandaag, betekent dat je het verhaal afstoft en jongeren er weer naartoe kunt leiden. Zo kunnen boeken herontdekt worden. Vaak is het ook interessant en inspirerend hoe auteurs de dingen aanpakten. Neem nu Stijn Streuvels en zijn *Het leven en de dood in den ast*, uit 1926. In die tijd waren er nog geen flashbacks om vroegere gebeurtenissen weer te geven, dus Streuvels gebruikte daarvoor dromen, waarin hij met tijd speelde. Voor de schrijver Fikry El Azzouzi, een oud-student van mij, was dat een ontdekking, want dat inzetten van dromen als een vorm van flashbacks kende hij ook uit Berberse verhalen. Zo link je schrijvers van vroeger met leerlingen van nu. Als een hertaling daartoe kan bijdragen, waarom niet? Misschien zet dat sommige jongeren er zelfs toe aan om nadien ook het origineel te gaan lezen.”

Terryn: “We mogen onze leerlingen op dat vlak zeker niet onderschatten: ze kunnen echt wel veel aan, en ze hebben dat rijk palet ook echt nodig. Leraren moeten leerlingen literatuur leren ‘smaken’. Niet alles is van bij de eerste hap even lekker, maar dat betekent niet dat je dan maar voor de rest van je dagen chips moet gaan eten. Een rijke, diverse maaltijd smaakt net door al die kruiden, al die invloeden. Wat wel erg belangrijk is, is hoe je zaken aanbiedt aan leerlingen. Een

boekverslag moeten schrijven kan bijvoorbeeld een stevige rem zijn op het leesplezier: het is niet omdat je graag leest, dat je ook graag schrijft. Soms hebben leerlingen meer baat bij een ander type verwerkingsopdracht, maar dat vergt echt maatwerk.”

Joosen: “We kunnen daarvoor trouwens het best breder kijken dan de lessen Nederlands: vakoverschrijdend werken biedt zoveel meer mogelijkheden om actief aan de slag te gaan met boeken. Als het in de lessen geschiedenis bijvoorbeeld gaat over de tijd waarin het stemrecht voor vrouwen werd bediscussieerd en uiteindelijk ingevoerd, waarom zou je dan geen kinderboeken kunnen bekijken uit die periode, om te zien hoe het vrouwbeeld er toentertijd uitzag?”

DIVERSITEIT EN REPRESENTATIE

Vlaminck: “Wat mij altijd opvalt in jeugdboeken, is dat het hoofdpersonage zowat altijd exact de leeftijd heeft van de doelgroep. Alsof een jongere niet in staat is om zich in te leven in iemand anders. Vaak schrijven jeugdauteurs ook bijna volgens een ‘format’, dat zich maximaal toespitst op de doelgroep, waar weinig ruimte in is voor een eigen stijl of verbeelding. Daarom vind ik het zo belangrijk dat leerkrachten ondersteund worden in het creëren van een heel breed boekenaanbod, via suggestielijsten bijvoorbeeld.”

Joosen: “In ons boekenaanbod moeten we leerlingen spiegels en vensters bieden. Spiegels zorgen voor herkenning, terwijl vensters perspectief tonen en de wereld van kinderen opentrekken. Aangezien onze klaslokalen zeer divers zijn, op allerlei gebied, moeten de boeken die we kinderen aanbieden dat ook zijn. Op dat vlak is de tijdsgeest sterk geëvolueerd, waardoor bepaalde

passages in oudere boeken meer kadering nodig hebben. Een tijdje geleden was er nog veel te doen over *Pippi Langkous*: een baanbrekend boek, dat echter bepaalde racistische passages bevat. Die moeten niet gecensureerd worden, maar ik zou die kinderen ook niet zonder toelichting laten lezen. Het zijn kansen om een historisch kader mee te geven, om in gesprek te gaan met je leerlingen over thema's als kolonisering, racisme of seksisme. Hoe komt het bijvoorbeeld dat er zelfs bij een schrijfster als Astrid Lindgren, die zo progressief was op vele vlakken, toch dergelijke passages opduiken? En hoe zorgen we ervoor dat die passages gecounterd worden door andere boeken in het leesaanbod? Hoe maken we de spiegels zo divers mogelijk?"

Terryn: "Ik herinner me het verhaal van een leraar die vol goede bedoelingen de klassieker *Kruistocht in spijkerbroek* van Thea Beckman had gekocht voor een leerlinge van Turkse afkomst, die echt bezeten was door lezen. Op dat boek klapte ze echter helemaal dicht, en het kostte de leraar veel tijd en moeite om te weten te komen waarom. Bleek dat ze was vastgelopen op dat element van die kruistocht, dat veel nare herinneringen opriep. Dus ja, wat moeten we dan met zulke boeken, die in onze ogen canoniek zijn, maar anno 2021 gevoelige discussiepunten oproepen, waar we zelf vaak niet bij stilstaan."

Joosen: "Nostalgie verwingt vaak de discussie, en maakt het gesprek daarover moeilijk en gevoelig. Het heeft nochtans niets te maken met wie de schuldige is of met het stigmatiseren van bepaalde auteurs of boeken, maar vooral met de vraag: hoe maken we ons literatuuraanbod diverser en inclusiever? En hoe kunnen we kritische lezers vormen die een genuanceerde blik hebben op literatuur en maatschappij?"

Vlaminck: "Boeken binnenbrengen uit andere talen en culturen maakt het

boekenaanbod zoveel rijker. Dan kun je samen met je leerlingen die teksten en boeken lezen, en zo extra kansen creëren om hen te triggeren. Daar moeten leraren dan ook echt in begeleid worden via suggestielijsten en andere manieren van ondersteuning, met aandacht voor talen die in hoge mate aanwezig zijn in onze scholen."

MEER DAN DE CANON

Waar de drie experts het volledig over eens zijn: eigenlijk is niet zozeer de canon belangrijk, maar vooral het proces daarnaartoe en het gesprek erover. De canon kan een middel zijn om het gesprek over goede boeken aan te zwengelen, en ervoor te zorgen dat klassiekers steeds opnieuw herontdekt en herlezen worden. Maar de blik – zowel bij leraren als bij leerlingen – moet zo open mogelijk, want enkel zo kun je écht werk maken van leesbevordering en leesplezier.

Meer lezen?

Over veel van de thema's die in dit artikel werden aangeraakt, verschenen in *Fons* eerder al interessante bijdragen. Ga gerust een kijkje nemen op tijdschriftfons.be en ontdek onze eerdere artikels in het archief! Daarnaast geeft Vanessa Joosen je nog enkele (lees)tips mee:

- Op zoek naar (iets oudere) kinder- en jeugdboeken? Via het project Landelijke Website Oude Kinderboeken werden er maar liefst zeventuizend gratis gebundeld. Je vindt ze op de website <https://www.dbnl.org/onzekinderboeken/>.
- Op de websites van Iedereen Leest en Stichting Lezen vind je ook veel informatie over werken met kinder- en jeugdliteratuur.
- De essaybundel *Should we burn Babar?* (2007) van Herbert Kohl bundelt een reeks bijdragen over de krachtige rol die kinderboeken kunnen spelen in het vormen van onze ideeën en denkbeelden.
- In *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit* (2020) nemen Sara Van den Bossche en Anne Klomberg van de Universiteit Tilburg de etnisch-culturele diversiteit in Nederlandstalige jeugdliteratuur onder de loep. Ze onderzoeken hoe jeugdboeken gebruikt kunnen worden om op een kritische manier over diversiteit en inclusie na te denken.